

DE ORCHIDEEËN IN ZUID - LIMBURG; RESULTATEN VAN EEN TOTALE INVENTARISATIE IN 1980

DEEL 3

door

C.A.J. KREUTZ

Achterdenwinkel 281, 6372 RP Schaesberg

Gymnadenia conopsea (L.) R. Br.

Grote muggenorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 2.

Deze slanke orchidee kan men aantreffen op kalkhoudende, min of meer voedselrijke grond. Ook buiten Zuid-Limburg zijn nog enkele plaatsen aanwezig waar *G. conopsea* voorkomt, b.v. in de duinen en op de Waddeneilanden.

Op een kalkgraslandhelling nabij Voerendaal bloeien 's zomers duizenden exemplaren. Een voorzichtige schatting geeft het aantal van ongeveer 50.000 planten aan. In het najaar kan men hier tevens duizenden Gentianen (*Gentiana germanica*, *Gentiana ciliata*) aantreffen. De Wever vermeldt voor deze vindplaats in 1931 slechts 1 ex.! De laatste jaren is het aantal ongeveer constant gebleven.

De tweede vindplaats van de Grote Muggenorchis ligt ook in de gemeente Voerendaal. Dit betreft ook een kalkgrasland waar in 1980 18 planten bloei-

den. Op een derde plaats kan men tevens nog *Coeloglossum viride*, *Orchis morio* en *Spiranthes spiralis* aantreffen. Figuur 1 en 4.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-23	Voerendaal	Mesobr.	bevredigend A3	± 50000
62-23	Wijlré	Mesobr.	bevredigend T	18
62-22	Wijlré	Mesobr.	bedreigd A1	8
62-23	Voerendaal	Mesobr.	Bevredigend T	31

± 50057

Gymnadenia conopsea (L.) R. Br. var. *leucantha*

Albino-vorm Grote muggenorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1.

Deze wit bloeiende Grote muggenorchis komt in Zuid-Limburg op één plaats voor en wel op een helling in de gemeente Voerendaal, tussen de paars bloeiende orchideeën in. Het aantal blijft ieder jaar ongeveer constant. Figuur 2 en 4.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-23	Voerendaal	Mesobr.	bevredigend C	15

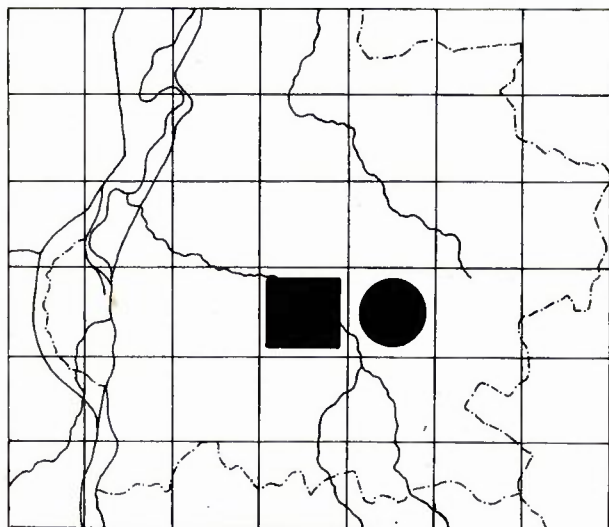
Figuur 1. *Gymnadenia conopsea*.

Figuur 2. *Gymnadenia conopsea* var. *leucantha*.

Figuur 3. Monstruositeit van *Gymnadenia conopsea* subsp. *densiflora*.

Figuur 4. *Gymnadenia conopsea* (■ en ●), *G. conopsea* subsp. *densiflora* en *G. conopsea* subsp. *densiflora* var. *leucantha* (■) en *G. conopsea* var. *leucantha* (●) in Zuid-Limburg.

Gymnadenia conopsea subsp. *densiflora* (Wahlenb.) Lindl.

Forse grote muggenorchis

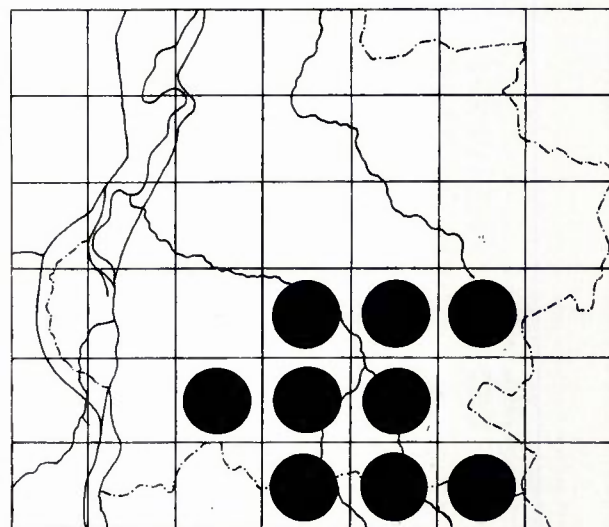
Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1

G. conopsea subsp. *densiflora* komt in Nederland alleen voor in Zuid-Limburg op kalkgraslandhellingen. Deze ondersoort onderscheidt zich van de gewone Grote muggenorchis door een viertal kenmerken: a) de planten bloeien gemiddeld twee weken later, b) ze zijn veel krachtiger ontwikkeld en worden veel hoger, soms 80 cm hoog, c) de bloeiaar is veel losser, d) het aantal bloemen is groter.

Op de twee bekende vindplaatsen komen zeer vele exx. voor en neemt het aantal nog toe. Op een van deze plaatsen vond ik een monstrositeit van *G. conopsea* subsp. *densiflora*. Het betrof een zevental planten, zonder bloemen maar met bracteeën die drie keer zo lang waren als normaal. Aangezien de planten dan ook niet kunnen uitbloeien, heeft deze monstrositeit drie maanden lang stand gehouden. Figuur 3 en 4.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantalex.
62-22	Wijlré	Mesobr.	bevredigend C, A3	3815
62-22	Wijlré	Mesobr.	bevredigend T, A3	228
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend T, A3	1027

5070

Figuur 5. *Orchis mascula* in Zuid-Limburg.

Gymnadenia conopsea subsp. *densiflora* (Wahlenb.) Lindl. var. *leucantha*

Albino-vorm Forse grote muggenorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1.

Van deze albino-vorm trof ik op een vindplaats in het Gerendal in 1980 een viertal planten aan. Vreemd is het dan ook dat op de andere vindplaats, waar zo vele van deze planten staan, nabij Stokum in de gemeente Wijlré, geen witte vormen voorkomen. Figuur 4.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantalex.
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend T	4

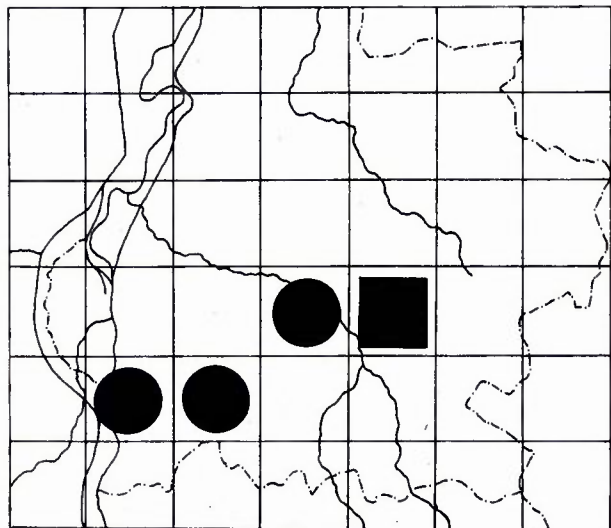
Orchis mascula L.

Mannetjesorchis

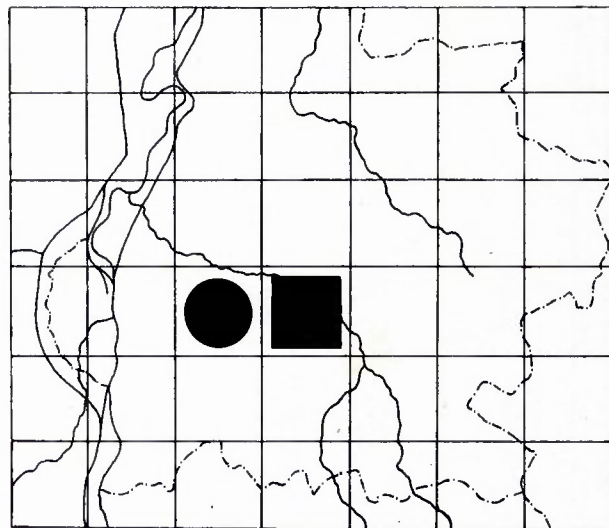
Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 9.

De Mannetjesorchis is voor Nederland beperkt tot het Krijt-district. Deze paarsbloeiende orchidee met zijn grote, meestal gevlekte, glanzende bladeren kan wel tot de prachtigste inheemse soorten gerekend worden. In Zuid-Limburg is *O. mascula* alleen bekend van de Eiken-Haagbeukenbossen. Toch heb ik Mannetjesorchis in 1980 op twee plaatsen aangetroffen op kalkgraslandhellingen, op iedere plaats 1 plant, in de gemeente Voerendaal. In de Duitse Eifel weet ik vindplaatsen waar vele duizenden exemplaren voorkomen in Mesobrometum-vegetaties.

O. mascula komt in Zuid-Limburg verspreid voor. Er zijn nog vele vindplaatsen waar meestal echter

Figuur 6. *Orchis militaris* (■ en ●) en *O. militaris* var. *albiflora* (●) in Zuid-Limburg.

Figuur 7. *Orchis simia* (●) en *O. morio* (■) in Zuid-Limburg.

slechts enkele planten voorkomen. In het Gulpdal en het Zuidelijk Geuldal zijn nog enkele plekken waar nog een redelijk aantal voorkomt. Op een kapplaats in een van de vele bossen bij Gulpen bevindt zich de rijkste vindplaats. Enkele jaren geleden stonden hier nog ongeveer driehonderd planten. Nu nog slechts 40. *O. mascula* neemt overal sterk af, zodat over enkele jaren vele vindplaatsen verdwenen zullen zijn. Veelal is deze teruggang te wijten aan het feit dat de bossen niet meer open gekapt worden, zoals dit vroeger gebeurde. Nu groeien de bossen zo dicht dat er weinig of geen zonlicht de bodem bereikt zodat vele orchideeënsoorten en andere planten verdwijnen. In een bos nabij Ubachsberg telde ik in 1973 een vijftigtal planten; in 1980 nog slechts 3! Veel planten komen hier niet tot bloei omdat het bos te dicht geworden is en leiden een kwijnend bestaan. Figuur 5.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-24	Voerendaal	Querceto.	bedreigd A6	3
62-22	Valkenburg	Querceto.	bedreigd A6	10
62-22	Valkenburg	Querceto.	bevredigend C	5
62-31	St. Geertruid	Querceto.	bevredigend C	1
62-31	St. Geertruid	Querceto.	bedreigd A5	2
62-22	Valkenburg	Querceto.	bevredigend T	5
62-22	Valkenburg	Querceto.	bedreigd A5	3
62-22	Valkenburg	Querceto.	bedreigd A5	2
62-23	Voerendaal	Mesobr.	bevredigend T	1
62-23	Voerendaal	Mesobr.	bevredigend T	1
62-42	Slenaken	Querceto.	bevredigend C	12
62-22	Valkenburg	Querceto.	bevredigend	24
62-43	Vaals	Querceto.	bevredigend C	1

62-43	Vaals	Querceto. bevredigend C	4
62-32	Gulpen	Querceto. bevredigend T	25
62-42	Slenaken	Querceto. bedreigd A2,6	5
62-32	Gulpen	Querceto. bevredigend	12
62-33	Gulpen	Querceto. bedreigd A5	40
62-43	Epen	Querceto. bevredigend C	3
62-44	Vaals	Querceto. bevredigend	12
62-44	Vaals	Querceto. bevredigend	1
62-43	Vaals	Querceto. bevredigend	3

175

Orchis militaris L.

Soldaatje

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 3.

Ook *O. militaris* heeft zijn verspreidingsgebied alleen in Zuid-Limburg. Deze soort kan wel tot 80 cm hoog worden. Men treft nu alleen deze planten nog aan op kalkgraslanden. De rijkste vindplaats van het Soldaatje is gelegen in de gemeente Wijlre nabij Stockum. Hier treft men nog 3100 exemplaren aan tezamen met:

<i>Anacamptis pyramidalis</i> (Hondskruid)	3	exx.
<i>Cephalanthera damasonium</i> (Bleek bosvogeltje)	760	exx.
<i>Dactylorhiza fuchsii</i> (Bosorchis)	8519	exx.
<i>Dactylorhiza maculata</i> (Gevlekte orchis)	20	exx.
<i>Dactylorhiza fuchsii</i> x <i>maculata</i> (Bastaard)		
<i>Listera ovata</i> (Keverorchis)	19	exx.
<i>Cephalanthera rubra</i> (Rood bosvogeltje)	2	exx.
<i>Epipactis helleborine</i> (Breedbladige wespenorchis)	478	exx.
<i>Gymnadenia conopsea</i> (Grote muggenorchis)	16	exx.
<i>Gymnadenia conopsea</i> subsp. <i>densiflora</i>	4043	exx.

<i>Neottia nidus-avis</i> (Vogelnestje)	4	exx.
<i>Ophrys apifera</i> (Bijenorchis)	4	exx.
<i>Ophrys insectifera</i> (Vliegenorchis)	8	exx.
<i>Ophrys insectifera</i> var. <i>ochroleuca</i>	1	ex.
<i>Orchis purpurea</i> (Purperorchis)	1	ex.
<i>Platanthera bifolia</i> (Welriekende nachtorchis)	1	ex.
<i>Platanthera chlorantha</i> (Bergnachtorchis)	2	exx.
<i>Platanthera x hybrida</i> (Bastaard)		

Dit leverden de tellingen op voor het jaar 1980 met uitzondering van *Anacamptis pyramidalis* die in 1980 niet bloeide, maar wel in 1979 met 3 planten. Volgens mij is dit in Nederland het rijkste orchideeëng gebied. Eventueel kan het aantal planten hier gaan teruglopen omdat er zich een dikke moslaag gevormd heeft waardoor de planten kunnen stikken. Dit komt doordat hier nooit gebrand wordt. De moslaag ontstaat dan door de eenzijdige beheersmethode van het afmaaien. Eigenlijk zou overwogen moeten worden om eens in de vijf jaar het terrein af te branden.

Een andere rijke vindplaats bevindt zich in het Gerendal waar in 1980 nog 2039 exx. voorkwamen. In Zuid-Limburg komen nog andere rijke vindplaatsen voor van het Soldaatje, maar met minder planten. De Soldaatjes op de enige plaats in het Savelsbos zijn in 1980 uitgestoken. In 1979 telde ik hier vier stuks. Sommige mensen weten toch nog steeds niet dat orchideeën zich niet lenen voor tuincultuur en meestal na enkele weken dood gaan. Figuur 6 en 8.

Figuur 8. *Orchis militaris*.

Figuur 9. *Orchis morio*.

Figuur 10. *Orchis purpurea*.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantalex.
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend C, A3	2039
62-22	Wijlré	Mesobr.	bevredigend C, A3	2825
62-22	Wijlré	Mesobr.	bevredigend C, A3	275
62-23	Eys-Wittem	Mesobr.	bedreigd A2, 4, 7	3
62-23	Voerendaal	Mesobr.	bevredigend C	1
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend C	19
62-22	Wijlré	Mesobr.	bedreigd A1	1
62-23	Wijlré	Mesobr.	bevredigend C	35
61-38	Maastricht	Mesobr.	bevredigend A2	11
62-23	Voerendaal	Mesobr.	bevredigend T	2
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend T1	1
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend	1
				5213

Orchis militaris L. var. *albiflora*

Albino-vorm Soldaatje

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1.

In het gehele Krijt-district slechts één exemplaar aanwezig! Dit witbloeiende Soldaatje komt voor op dezelfde plaats waar *Epipactis atrorubens* groeit. De plant heeft al enkele jaren achtereen gebloeid en zal hoogstwaarschijnlijk volgend jaar ook nog aan te treffen zijn. Figuur 6.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantalex.
62-23	Wijlré-Eys	Mesobr.	bevredigend C	1

Figuur 11. *Orchis purpurea* var. *albiflora*.Figuur 12. *Orchis x hybrida*.Figuur 13. *Orchis simia*.*Orchis morio* L.**Harlekijn**

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1.

Deze kleine vroegbloeiende orchidee, komt in Nederland voor op vochtige maar ook op droge plaatsen. In Zuid-Limburg kan men de Harlekijn op nog slechts twee plaatsen aantreffen. Op een plaats in de gemeente Wijlré gaat het aantal sterk achteruit. *O. morio* komt hier tezamen voor met *Dactylorhiza maculata*, *Orchis militaris*, *Gymnadenia conopsea*, *Platanthera chlorantha* en *P. bifolia*, *Coeloglossum viride* en *Spiranthes spiralis*. Zo'n tiental jaren geleden telde ik hier ver over de duizend exemplaren; in 1980 nog slechts 160! Op het naastgelegen kalkgrasland beginnen vele van de genoemde soorten zich te verspreiden. De tweede vindplaats van de Harlekijn is dan ook hier aan te treffen. In 1975 bloeiden hier drie planten, in 1980 vijf. Figuur 7 en 9.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-22	Wijlré	Mesobr.	bedreigd A1	160
62-22	Wijlré	Mesobr.	bevredegend T1	5
				165

Orchis purpurea Huds.**Purperorchis**

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 5.

De Purperorchis of Bruine orchis is de grootste inheemse soort (tot 90 cm hoog). Men kan deze

soort, die alleen beperkt is tot het Krijt-district, aantreffen op kalkgraslandhellingen en in Eiken-Haagbeukenbossen. *O. purpurea* verkiest hetzelfde biotoop als *Orchis mascula*, zodat men soms beiden bijeen kan aantreffen. In Zuid-Limburg bereikt *O. purpurea* haar noordgrens. De meeste gelijkenis vertoont deze soort met *Orchis militaris*, waarmee *O. purpurea* dan ook vaak bastaardeert. Het hoofdverspreidingsgebied van de Purperorchis is gelegen in het Gerendal: daar komt zo'n 90% voor. Hier kan men de soort dan ook op beide biotopen aantreffen, zowel in de Eiken-Haagbeukenbossen als op een kalkgraslandhelling. Een belangrijke vindplaats nabij Stockum is verdwenen. Enkele jaren geleden kwamen hier nog ongeveer 20 planten voor. In het Gulpdal en het Zuidelijk Geuldal zijn ook nog enkele vindplaatsen, zij het met een klein aantal planten. Naarmate deze bossen dichter zullen worden, zullen deze orchideeën hier ook verdwijnen. Figuur 10 en 14.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredegend C, A3	277
62-22	Valkenburg	Querceto.	bevredegend C	6
62-23	Eys	Querceto.	bedreigd A6	1
62-22	Valkenburg	Querceto.	bevredegend	51
62-22	Wijlré	Mesobr.	bevredegend T	1
62-22	Valkenburg	Querceto.	bedreigd A6	161
62-22	Valkenburg	Querceto.	bevredegend C	4
62-22	Valkenburg	Querceto.	bedreigd A2,6	3
62-22	Valkenburg	Querceto.	bevredegend	2
62-22	Valkenburg	Querceto.	bedreigd A2,5	1

62-22	Valkenburg	Querceto. bevredigend T	5
62-32	Gulpen	Querceto. bedreigd A6	1
62-33	Gulpen	Querceto. bedreigd A5	1
62-33	Gulpen	Querceto. bedreigd A6	1
61-37	Maastricht	Querceto. bevredigend	2
62-22	Valkenburg	Querceto. bedreigd A2	37
			554

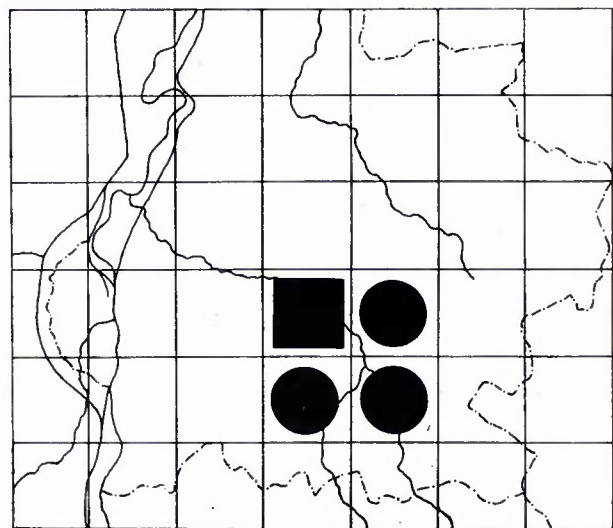
Orchis purpurea Huds var. *albiflora*
Albino-vorm Purperorchis
 Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1.

Na inventarisatie van een bos in de gemeente Valkenburg, trof ik voor het eerst een witbloeiend exemplaar aan van *O. purpurea* temidden van paarsbloeiende planten. De hoogte van de plant was ongeveer 70 cm. Verder heb ik in Zuid-Limburg geen albino's van de Purperorchis aangetroffen. Figuur 11 en 14.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-22	Valkenburg	Querceto.	bevredigend	1

Orchis x hybrida Boenngh. ex Rchb.
Bastaard van Purperorchis en Soldaatje
 Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1.

Deze bastaard van het Soldaatje en de Purperorchis is een plant die men meestal kan aantreffen waar beide ouders aanwezig zijn. Vele tientallen exemplaren heb ik gezien nabij Hodiamont in Noord-Frankrijk. Ook deze bastaard is kalkmin-

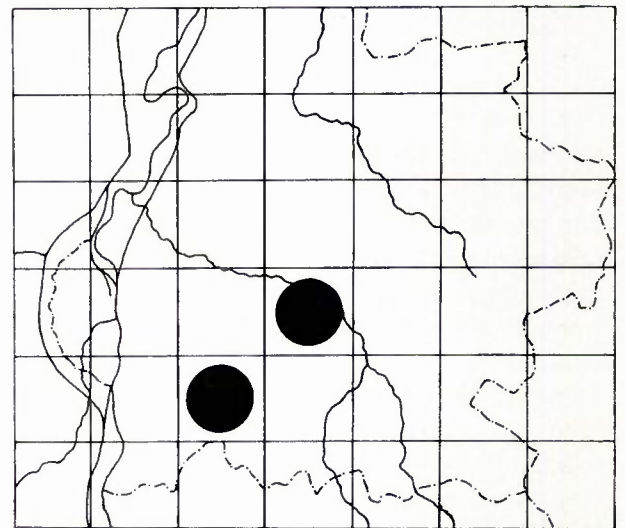
Figuur 14. *Orchis purpurea* (● en ■) en *O. purpurea* var. *albiflora* en *O. x hybrida* (■) in Zuid-Limburg.

nend, zodat wij hem alleen in Zuid-Limburg op kalkgraslandhellingen kunnen aantreffen. Enkele jaren geleden was er een fors exemplaar aanwezig in de gemeente Wijlré, maar deze is weer verdwenen. In 1980 stonden nog exemplaren op een kalkgraslandhelling in de gemeente Valkenburg. Meestal zijn deze bastaarden krachtiger ontwikkeld dan een van de ouders; dit noemt men het heterosis-effect. Het is vrij eenvoudig deze bastaard te determineren. Figuur 12 en 14.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend C	6

Orchis simia Lamk.
Aapjesorchis
 Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1.

O. simia werd voor het eerst in 1905 in Nederland aangetroffen. Toen stonden er enkele exemplaren in de duinen bij Scheveningen. Maar het jaar daarop waren de planten verdwenen. Ook is er een melding aan een vondst geweest op de St. Pietersberg. In 1972 werd bij toeval de Aapjesorchis aangetroffen op een kalkgraslandhelling in de gemeente Cadier en Keer. In het eerste jaar werden een tweetal exx. aangetroffen, maar deze werden beschadigd. In 1980 telde ik hier acht planten, wat als zeer gunstig beschouwd kan worden. Helaas groeit deze vindplaats snel dicht met struiken zodat *O. simia* binnen enkele jaren daar wel verdwenen zal zijn. Inmiddels heeft de gemeente

Figuur 15. *Neottia nidus-avis* in Zuid-Limburg.

Figuur 16. *Neottia nidus-avis*.

Cadier en Keer toegezegd er zorg voor te dragen dat de omringende struiken gekapt worden. In de rest van Nederland komt de Aapjesorchis niet voor. Ook in België en Duitsland is *O. simia* zeer zeldzaam. Figuur 7 en 13.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-21	Cadieren Keer	Mesobr.	bevredigend T	8

Listera ovata (L.) R. Br.

Grote keverorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 34.

De meest voorkomende orchidee in Zuid-Limburg is de Grote keverorchis. Veelal treft men deze plant aan in de orchideeënrijke Eiken-Haagbeukenbossen of op de kalkgraslandhellingen. Door zijn groene bloemetjes, die verspreid langs de stengel zitten en zijn twee grote, ovale, tegenoverstaande bladeren valt *L. ovata* niet zo goed op. Niet zelden komen planten voor met drie of vier bladeren, deze rekent men dan respectievelijk tot var. *trifolia* en *quadrifolia*. In sommige bossen kan de Keverorchis massaal voorkomen, zodat het zinloos is deze te tellen. Toch neemt *L. ovata* af in Zuid Limburg. In de rest van Nederland komt de Keverorchis ook voor, zij het dan zeldzamer.

Neottia nidus-avis (L.) Rich.

Vogelnestje

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 2.

De Vogelnestorchis behoort tot de saprofyten en bezit derhalve geen bladgroen. Slechts enkele bruine schubjes staan verdeeld aan de stengel. Men kan *N. nidus-avis* aantreffen in Zuid-Limburg waar de soort alleen voorkomt in de Eiken-Haagbeukenbossen. Door zijn bruine kleur ziet men deze orchidee vlug over het hoofd. Er wordt altijd beweerd dat de Vogelnestorchis in Zuid-Limburg algemeen voorkomt (zie de vele flora's en boeken hierover). Het tegendeel is echter waar. *N. nidus-avis* behoort tot de zeldzaamste planten en is mij in 1980 nog slechts van drie plaatsen bekend (1979 nog van vier plaatsen). Wel is het mogelijk dat het Vogelnestje op een van deze, of op andere plaatsen zal worden teruggevonden omdat hij niet ieder jaar boven de grond komt en soms verscheidene jaren overslaat. De eerste vindplaats is gelegen in de gemeente Gronsveld, waar de soort vrijwel ieder jaar opkomt met een constant (± 20) aantal. De vindplaats in de gemeente Wijlré is in 1980 herondekt. Lange tijd daarvoor heb ik hier *N. nidus-avis* niet meer kunnen vinden. In 1980 stonden er weer vier planten in bloei. Aan de uitgebloeide stengels bleek dat de soort ook het jaar daarvoor gebloeid had. Misschien kan men na intensief speurwerk in de diverse Limburgse Eiken-Haagbeukenbossen *N. nidus-avis* nog terug vinden maar de kans hierop is klein. Figuur 15 en 16.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-31	Gronsveld	Querceto.	bevredigend C	12
62-22	Wijlré	Querceto.	bevredigend	4
62-22	Valkenburg	Querceto.	bevredigend	2

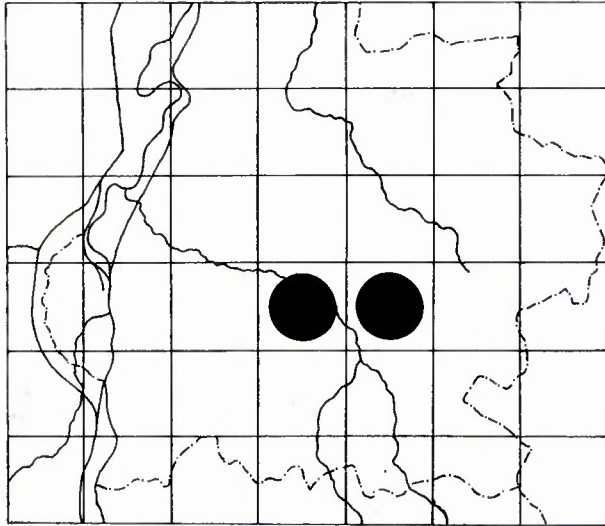
18

Ophrys apifera Huds.

Bijenorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 2.

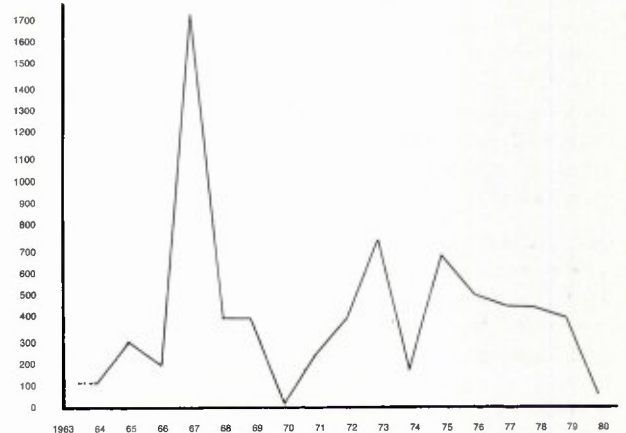
De Bijenorchis komt vrijwel uitsluitend in Zuid-Limburg in het Krijt-district voor. Soms worden er wel enkele exemplaren aangetroffen in de duinen, o.a. in Zeeuws-Vlaanderen. De rijkste vindplaats is gelegen in de gemeente Wijlré. Het ene jaar telt men hier ongeveer vijfhonderd planten, het andere jaar kan men slechts met moeite een tiental planten aantreffen. Deze fluctuatie is mede afhankelijk van het feit of de winter streng of mild geweest is. De

Figuur 17. *Ophrys apifera* in Zuid-Limburg.

Bijenorchis overwintert namelijk met het rozet boven de grond, zodat dit bij een strenge winter nogal veel schade kan oplopen. Ook kan men denken dat een bepaald jaar gunstig geweest is voor de soort om goed levenskrachtig zaad te vormen en als de periode die daarop volgt gunstig blijft voor het ontkiemen en de verdere ontwikkeling dan mag men na 6-7 jaar rekenen op veel bloeiende planten. (DIJKSTRA, 1968).

In figuur 18 is duidelijk te zien hoe het aantal planten van *O. apifera* fluctueert. In 1980 telde ik op deze vindplaats slechts 71 exemplaren. Toch kwamen er op een andere plaats, hier kort in de buurt, een twintig-tal planten voor, waar er normaliter met moeite slechts enkele gevonden worden. Op de Kunraderberg komen elk jaar zo'n tien tot twintig planten voor. In 1980 heb ik er hier geen aangetroffen. Dit jaar kan dan ook als een zeer slecht jaar beschouwd worden voor *O. apifera*. Op de overige kalkgraslanden komt de Bijenorchis hier en daar ook nog voor, zij het met een gering aantal planten. In vergelijking met de Duitse Eiffel, komt de Bijenorchis in Zuid-Limburg toch nog op vele plaatsen voor, daar de soort in de Eiffel zeer zeldzaam is. Figuur 17 en 18.

Figuur 18. Aantal planten van *Ophrys apifera* van 1964 tot en met 1980 op de rijkste vindplaats in Nederland nabij Ubachsberg (gem. Wijlré).

* **biotoop:** Mesobr. = Mesobrometum (kalkgrasland), Querceto. = Querceto-carpinetum (Eiken-haagbeukenbos), Molinio-A = Molinio-Arrhenateretea (vochtig grasland) Montio-C = Montio-Cardaminetea (brongemeenschap), Quercetal. = Quercetalia robori petraeae (Eiken-orde).

* **toestand:** A1 = afname door slecht beheer, A2 = afname door overmatige betreding, A3 = afname door eenzijdige beheersmethode, A4 = afname door landbouwvergiftiging (o.a. mest), A5 = afname door verdringing door struikgewas, A6 = afname door dichtgroeend bos, A7 = afname door grensoverschrijding in de landbouw, A8 = afname door dalende waterpiegel, C = Constant, T = toename, T1 = aankoop door natuurbeschermingsvereniging.

Summary

THE ORCHIDS IN SOUTH-LIMBURG; RESULTS OF AN INVENTORY IN 1980.

During 1980 the author carried out a complete inventory of the orchids in South-Limburg. All flowering plants were located and counted. The results are given in a series of articles of which the last one will contain a more detailed summary. The first two articles appeared in Natuurhist. Maandblad, 1981, 70 (2):35-39 and 70 (3):51-55.

Rectificatie

In de vorige aflevering van deze serie (Natuurhist. Maandblad 1981, 70 (3): (51-55) bij figuur 11 niet *Epipactis muelleri* afgebeeld maar *E. helleborine*.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-22	Wijlré	Mesobr.	bevredigend A3	3
62-23	Voerendaal	Mesobr.	bedreigd A1,2	20
62-23	Wijlré	Mesobr.	bevredigend A	71
62-22	Wijlré	Mesobr.	bevredigend A3	1
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend A3	1